

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

ЛИТОВЧЕНКО Сергій Дмитрович

УДК 94 (37+479. 25) “-00/005”

**РИМСЬКО-ВІРМЕНСЬКІ ВІДНОСИНИ В І СТ. ДО Н. Е. –
НА ПОЧАТКУ І СТ. Н. Е.**

Спеціальність – 07. 00. 02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

Харків – 2003

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник - доктор історичних наук, професор
КАДЄЄВ Володимир Іванович,
Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна,
завідувач кафедри історії стародавнього
світу та середніх віків

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
ПЕТРОВА Елеонора Борисівна,
Таврійський національний університет
ім. В.І. Вернадського,
професор кафедри історії стародавнього
світу та середніх віків

кандидат історичних наук
НЕФЕДОВ Костянтин Юрійович,
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
"ХАІ", доцент кафедри культурології і українознавства

Провідна установа: Донецький національний університет
Міністерства освіти і науки України,
кафедра всесвітньої історії, м. Донецьк

Захист відбудеться 18 грудня 2003 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 64.051.10 Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна (адреса: 61077, м. Харків,
площа Свободи, 4, аудиторія IV-65).

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського
національного університету ім. В.Н. Каразіна (61077, м. Харків, площа Свободи, 4).

Автореферат розісланий 17 листопада 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Пугач Є.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Експансія Римської держави у Східне Середземномор'я призвела до кардинальних змін у міжнародних відносинах на Сході. Елліністичні монархії, незважаючи на численні спроби опору, поступово опинилися в сфері римського впливу. Римляни, використовуючи військову перевагу, нав'язували східним царствам нерівноправні союзні договори, що позбавляло азійські монархії права на самостійне ведення зовнішньої політики. Згодом ці царства цілком поглиналися Римом, перетворюючись на провінції, або ставали залежними від римлян буферними державами.

Однією з азійських монархій, що потрапила до сфери римських інтересів у I ст. до н. е., була Велика Вірменія, яка підсилювала свою могутність із 90-х рр. I ст. до н. е. Вірменія і Рим брали участь практично у всіх великих збройних конфліктах і дипломатичних акціях, що призвели до корінної зміни політичної обстановки в цьому передньоазійському регіоні. Саме Велика Вірменія стала рубежем римської експансії на Сході. А сама вірменська держава, що була одним із найсильніших царств Азії того часу, поступово позбавилася самостійності, перетворившись на предмет суперечки між Римом і Парфією.

Власне римсько-вірменські взаємини, що значно вплинули на ці зміни, рідко ставали предметом комплексного дослідження, яке б охоплювало все I ст. до н.е. Тому як і раніше залишається актуальною проблема вивчення римсько-вірменських відносин, які багато в чому зумовили і розвиток міжнародної ситуації на Сході в I ст. до н.е. – на початку I ст. н. е., і подальшу долю вірменського царства. Аналіз відносин між Римом і Великою Вірменією є важливим для створення об'єктивної картини взаємин римлян з азійськими царствами і визначення особливостей просування Риму на Схід. У той же час вивчення римсько-вірменських відносин дозволить, на наш погляд, встановити масштаб впливу політики римлян на розвиток вірменської держави і на внутрішньополітичну ситуацію у Великій Вірменії під час правління династії Арташесидів.

Зв'язок роботи з науковими темами. Робота виконана на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна в рамках кафедральної теми "Історія та археологія Середземномор'я і Причорномор'я в античну епоху" № 79010965.

Метою дослідження є історія розвитку римсько-вірменських взаємин у I ст. до н.е. - початку I ст. н.е. і визначення їхнього впливу на трансформацію становища Великої Вірменії в регіоні, на еволюцію східної політики римлян і на розвиток міжнародної обстановки в Передній Азії у цілому. Відповідно до мети постають найбільш важливі завдання дослідження:

- провести комплексний аналіз римсько-вірменських взаємин як дипломатичного, так і військового характеру;
- визначити мету і напрямки політики Риму в Азії, місце Великої Вірменії в цій політиці;
- з'ясувати основні напрямки зовнішньої політики Великої Вірменії та зовнішньополітичні цілі вірменських царів;
- встановити основні методи і прийоми ведення зовнішньої політики Римом та правителями Великої Вірменії, простежити зміни методів й прийомів зовнішньої політики римлян під час переходу від республіканського ладу до принципату;
- проаналізувати розвиток вірмено-парфянських відносин та їхній вплив як на внутрішньополітичну ситуацію у Великій Вірменії, так і на римсько-вірменські відносини;
- визначити ступінь впливу римсько-вірменських контактів на розвиток міжнародної ситуації у Передній Азії і встановити залежність стосунків між Римом і Великою Вірменією від змін загальнополітичної ситуації в регіоні;
- встановити ступінь і характер впливу римсько-вірменських взаємин на внутрішньополітичну ситуацію у Вірменії.

Об'єктом дослідження є дипломатичні і військові контакти між Римом і Великою Вірменією, як прямі, так і опосередковані через взаємини з третіми країнами, та політична історія Риму і Великої Вірменії.

Предмет дослідження - римсько-вірменські взаємини протягом I ст. до н.е. - початку I ст. н.е.

Хронологічні рамки дослідження зумовлені поставленими метою і завданнями. Нижня хронологічна межа: 90-і рр. I ст. до н.е. - час встановлення постійних контактів між Римом і Великою Вірменією, що надійно датуються джерелами. Верхня хронологічна межа: 20-і рр. I ст. н.е. - період не тільки падіння династії Арташесидів у Вірменії, але і час занепаду вірменської держави, практично повного припинення самостійної зовнішньої політики вірменських царів і перетворення країни на "яблуко розбрату" між Римом і Парфією.

Методологічну основу дослідження складають принципи історизму і об'єктивності та спеціальні історичні методи, такі, як хронологічний, синхронний, діахронний, порівняльно-історичний. Важливе місце посідає метод комплексного аналізу джерел, який передбачає не тільки зіставлення даних наративних свідчень, але й порівняння повідомлень античних авторів з інформацією епіграфічних та нумізматичних джерел, тому що проблематика роботи вимагає верифікації свідчень письмових джерел. Крім того, застосовується метод системного аналізу, за допомогою якого можна дати об'єктивну оцінку міжнародним відносинам у Передній Азії.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше проведений аналіз римсько-вірменських відносин протягом I ст. до н.е. - початку I ст. н. е. з урахуванням міжнародної обстановки в Азії і внутрішньополітичної ситуації у двох державах;

- встановлено причини перетворення Великої Вірменії, важливого римського союзника в Азії, в одну з другорядних буферних держав;

- розкриті мета і напрямки зовнішньої політики вірменських царів, які, всупереч прийнятій у науці думці, бачили в Римській державі союзника в боротьбі з парфянами;

- вперше докладно аналізується зміна ставлення Риму до Вірменії протягом I ст. до н.е. та її причини;

- проаналізовано вплив вірмено-парфянських відносин на міжнародну ситуацію в Азії і на відносини Вірменії з Римом і встановлено, що парфянський вплив у Вірменії був незначним і більшість вірменських царів розглядали Парфію як найбільш небезпечного супротивника;

- запропоновано нове бачення дій Тіграна II у 90-і рр. I ст. до н.е., що не були спрямовані на конфронтацію з Римом;

- спростовано твердження про зраду Артавазда II під час походу Марка Ліцинія Красса і про антиримську політику цього царя в 50-40-і рр. I ст. до н.е.;

- на основі аналізу маршруту військ римлян під час походу Марка Антонія в 36 р. до н.е. зроблено пояснення дій і римлян, і Артавазда II, що були зумовлені прагненням римлян заручитися підтримкою Мідії-Атропатени;

- піддано критиці твердження про пропарфянську орієнтацію Вірменії протягом правління Октавіана Августа;

- запропоновано нове датування появи у Вірменії пропарфянського угруповання знаті.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів при підготовці відповідних курсів лекцій, спецкурсів, методичних посібників з історії Римської держави, Вірменії, елліністичних держав Сходу. Результати аналізу різних аспектів римсько-вірменських відносин можуть бути використані при написанні статей та монографій, присвячених дослідженням зовнішньої політики римлян на Сході, міжнародним відносинам у Передній Азії. Матеріали дослідження можуть знайти застосування і при вивченні еволюції царської влади в античній Вірменії, при реконструкції основ зовнішньої політики вірменських царів, при визначенні ступеня впливу Риму на внутрішнє становище азіатських монархій.

Апробація висновків і результатів дослідження була проведена під час обговорення основних частин дисертації на засіданнях кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Доповіді за темою роботи були прочитані на наукових конференціях: на V Міжнародній конференції асоціації молодих істориків (Утрехт, Нідерланди, 1994 р.); на Міжнародній конференції молодих істориків (Харків, 1994 р.); на

Міжнародних конференціях “Проблеми історії й археології України” (м. Харків, 1999 р., 2001 р., 2002 р.); на VIII Міжнародній конференції з юдаїки (м. Москва, 2001 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображені в шістьох статтях, три з яких опубліковані у фахових виданнях, і в тезах доповіді на науковій конференції.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (302 найменування). Основна частина дисертації - 204 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, формулюється його мета та завдання, визначаються хронологічні рамки, розкриваються наукова новизна та практичне значення роботи, наводяться відомості про апробацію результатів дослідження.

Перший розділ дисертації "**Джерела та історіографія**" присвячено аналізу джерельної бази дослідження та наукової літератури з проблеми римсько-вірменських відносин.

Джерела. У дисертації були використані наративні, епіграфічні і нумізматичні джерела. Найбільш повно римсько-вірменські відносини відображено у творах античних авторів. До найважливіх наративних джерел з історії контактів між Римом та Великою Вірменією I ст. до н.е. належить "Географія" Страбона, в якій відображені головні етапи розвитку римсько-вірменських відносин. Страбон, на відміну від більшості античних істориків, підкреслює існування вірмено-парфянських протиріч наприкінці I ст. до н. е.

Досить повно римсько-вірменські відносини знайшли відображення в "Римській історії" Діона Кассія. Грецький автор приділив увагу подіям кінця I ст. до н. е. у Вірменії, і його свідчення є єдиним послідовним описом взаємин між римлянами та вірменами після загибелі Артавазда II. Але автор, який працював набагато пізніше тих подій, що описував, переніс реалії свого часу на римсько-вірменські відносини I ст. до н. е. і тому змальовував політику вірменських царів як антиримську.

Неодноразово звертався до взаємин між Римом та Вірменією у біографіях видатних римлян Плутарх. Докладно описана Плутархом діяльність на Сході Красса, Луція Лукулла, Помпея, Марка Антонія, тобто римлян, які безпосередньо впливали на політику Республіки щодо Вірменії. Особливого значення набуває опис грецьким автором битви при Каррах, що дозволяє відновити дії Артавазда II з точністю до доби.

Деякі епізоди римсько-вірменських відносин розглянуті у творах Аппіана Олександрійського. Важлива інформація міститься в розповіді про війну римлян із Мітрідатом VI та Тіграном II. На відміну від інших джерел, Аппіан згадує про вірменські війська, які допомагали

Гнею Помпею під час його боротьби з Юлієм Цезарем. Але античний історик неодноразово припускався помилок, коли повідомляв про ситуацію у Вірменії.

Важливим джерелом з історії римсько-вірменських відносин є епістолярна спадщина Марка Тулія Цицерона, який безпосередньо брав участь у захисті римських провінцій від парфянського нападу в 50-х рр. I ст. до н.е. Крім того, праці Цицерона дозволяють встановити ставлення римської політичної еліти до Великої Вірменії.

Великий вплив на відтворення історії взаємин між Римом та Вірменією мали відомості, що збереглися у творах інших грецьких та римських авторів: Полібія, Тіта Лівія, Саллюстія, Веллея Патеркула, Корнелія Тацита, Светонія, Йосифа Флавія, Юстина, Фронтіна та інших.

У дослідженні використовувались і свідчення вірменських середньовічних авторів - Мовсеса Хоренаці та Фавста Бузанда. Інформація вірменських джерел надала можливість з'ясувати особливості міського життя в античній Вірменії, але деякі твердження вірменських істориків не відповідають історичній дійсності.

Серед епіграфічних джерел, які було залучено під час роботи над дисертацією, можна виділити "Дії божественного Августа". Це джерело, створене на початку I ст. н. е., дозволило встановити офіційне ставлення римської влади до Вірменії під час правління Августа та ставлення деяких вірменських царів до союзу з Римом.

Вагому інформацію містять нумізматичні джерела, які допомагають не тільки уточнити час правління вірменських царів, але й дозволяють встановити зовнішньополітичні зв'язки монархів.

Більшість контактів між Римом та Великою Вірменією I ст. до н.е. - початку I ст. н.е. знайшла відображення у свідцтвах античних авторів, епіграфічних та нумізматичних джерелах. Існуючі джерела надають можливість не тільки відновити загальну картину римсько-вірменських відносин, але й встановити причини зміни цих відносин та їх наслідки. Аналіз історичних джерел цілком дозволяє, на наш погляд, відновити історію взаємин між Римом та Великою Вірменією та визначити їх вплив на міжнародну ситуацію в регіоні.

Історіографія. Проблеми римсько-вірменських відносин I ст. до н.е. – початку I ст. н. е. вчені XIX ст. торкалися лише в контексті історії Риму та провідних елліністичних монархій¹. Більш докладно деякі епізоди римсько-вірменських взаємин розглядалися в працях Т. Рейнака і Т. Моммзена². На початку XX століття з'являються дослідження, присвячені безпосередньо контактам між Римом і Вірменією або римсько-вірменським стосункам в цілому³. Деякі

¹ Rawlinson A. The Sixth Great Oriental Monarchy. – N. Y., 1873; Gutschmid A. von. Geschichte Irans und seiner Nachbarländer : von Alexander dem Grossen bis zum Untergang der Arsaciden. – Teubingen, 1888; Дройзен И.Г. История эллинизма. Т. 1-3. - М., 1890-1893; Gardthausen V. Augustus und seine Zeit. Bd. 1-3. – Leipzig, 1891-1896; Kromayer J. Der Partherzug des Antonius// Hermes. - 1891. - Bd. 31.

² Reinach T. Mithridate Eupator, roi de Pont. – P., 1890; Моммзен Т. История Рима. Т. 3-4. - Ростов-на-Дону, 1997; Mommsen T. Res gestae divi Augusti. Ex monumenti Ancyrano et Apolloniensi. - Berolini, 1883.

³ Asdourian P. Die politischen Beziehungen zwischen Armenien und Rom. - Venedig, 1911; Eckhardt K. Die Armenischen Feldzüge des Lucullus// Klio. - 1909. - Bd. 9; його ж. Die Armenischen Feldzüge des Lucullus// Klio. - 1910. - Bd. 10.

положення цих робіт ще зберігають значення, але багато тверджень авторів були спростовані в другій половині XX ст. Більше уваги приділялося римсько-вірменським контактам у загальних роботах з історії Риму і монархій Сходу західними вченими першої половини XX ст.⁴. Характерною рисою для більшості досліджень було перебільшення впливу Парфії на зовнішню політику Великої Вірменії та твердження про антиримську політику вірменських царів.

У другій половині XX ст. з'явилася низка робіт, у яких дослідники ретельно аналізували римсько-вірменські відносини⁵. М. Пані запропонував новий погляд на політику Августа у Вірменії і на дії вірменських царів. У роботі М.-Л. Шомон надано загальний огляд римсько-вірменських стосунків у другій половині I ст. до н.е. Неодноразово зверталися до історії римсько-вірменських відносин учені, що розглядали римсько-парфянські взаємини⁶.

Серед досліджень зовнішньої політики Риму варто виділити роботи А. Шервін-Уайта, який наголосив на мирному характері політики римлян стосовно Великої Вірменії, встановив територіальні зміни у Великій Вірменії після укладення римсько-вірменського союзу 66 р. I ст. до н.е., визначив напрямок маршруту римських військ під час походу армії Марка Антонія в 36 р. I ст. до н.е.⁷.

В останнє десятиріччя західні вчені зверталися лише до окремих епізодів римсько-вірменських відносин або коротко торкалися ситуації у Вірменії в роботах загального характеру⁸.

Із робіт радянських дослідників та вчених країн СНД варто виділити праці Я.А. Манандяна, у першу чергу, дослідження "Тігран II і Рим", у якому докладно аналізуються відносини між Римом і Великою Вірменією в першій половині I ст. до н.е.⁹. Конфлікт між Римом і Тіграном II був, на думку історика, спровокований саме агресивною політикою римлян, у той час як вірменський цар прагнув уникнути зіткнення з Римом. Незважаючи на те, що багато висновків Я.А. Манандяна було піддано критиці, його роботи досі не втратили свого значення.

У статтях з історії римсько-вірменських відносин у період правління Тіграна II Р.Л. Манасерян вступив у полеміку з Я.А. Манандяном і зробив припущення, що вірменський цар

⁴ Debevoise N.C. A Political History of Parthia. - Chicago, 1938; Anderson J.G. The Eastern Frontier under Augustus// The Cambridge Ancient History.V. 10. - Cambridge, 1934; Magie D. Roman Rule in Asia Minor to the end of the third century after Christ. V. 1-2. - Princeton, New Jersey, 1950.

⁵ Pani M. Roma e re d'Oriente da Augusto a Tiberio (Cappadocia, Armenia, Media Atropatene). - Bari, 1972; Chaumont M.-L. L'Arménie entre Rome et L'Iran// Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. 21. II, Bd. 9, Hb. 1. - Berlin, 1979.

⁶ Ziegler K.H. Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich. Ein Beitrag zur Geschichte des Volkerrechts. - Wiesbaden, 1964; Bengtson H. Zum Partherfeldzug des Antonius. - München, 1974; Wirth G. Pompeius - Armenien - Parther// Bonner Jahrbücher. - 1983. - № 183; Malitz J. Caesars Partherkrieg// Historia. - 1984. - №. 33; Wylie G. How did Trajan Succeed in Subduing Parthia where Mark Antony Failed?// The Ancient History Bulletin. - 1990. - №. 4. 2.

⁷ Sherwin-White A. N. Ariobarsanes, Mithridates and Sulla// Classical Quarterly. - 1977. - V. 27; його ж. Roman Foreign Policy in the East: 168 B.C. to A. D. 1. - L., 1984.

⁸ Murphy J. Pompey's Eastern Acta// The Ancient History Bulletin. - 1993. - №. 7.4; Mitchel S. The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule // Anatolia. Land, Men and Gods in Asia Minor. V. 1. - Oxford, 1993; Patterson L. Rome's Relationship with Artaxias I of Armenia// The Ancient History Bulletin. - 2001. - № 15.4.

⁹ Манандян Я.А. Критический обзор истории армянского народа. Т. 1. - Ереван, 1944 (вірм. мовою); його ж. Круговой путь Помпея в Закавказье// ВДИ. - 1939. - №. 4; його ж. О торговле и городах Армении в связи с мировой торговлей древних времен (V в до н. э. - XV в. н. э.). - Ереван, 1954; його ж. Тигран II и Рим. - Ереван, 1943.

прагнув до війни з Римом¹⁰. Дослідник розглядає політику Тіграна II як самостійну і досить агресивну, однак не вся аргументація, яку наводить автор, виявляється безперечною.

Взаєминам Марка Антонія й Артавазда II присвячені статті С.Г. Тер-Ізраеляна¹¹. Дослідник переконливо спростував твердження про зрадництво вірменським царем римлян під час походу проти Парфії і припустив, що відступ вірменів відбувся за згодою римлян. С.Г. Тер-Ізраелян докладно розглянув імовірний маршрут римських і вірменських військ, встановив чисельність військ Артавазда II.

Узагальнив результати дослідження римсько-вірменських стосунків при Августі А.Е. Хачікян¹². Він уточнив послідовність наслідування вірменських монархів наприкінці I ст. до н.е. - початку I ст. н.е., проаналізував ступінь впливу Риму й Парфії на політику вірменських царів. До спірних моментів можна віднести припущення про "буферний" характер Вірменії, твердження про існування вірмено-атропатенської унії.

Зверталися до історії стосунків між Римом і Вірменією історики римсько-парфянських взаємин¹³. Необхідно відзначити, що у своїх статтях з історії римсько-парфянського протистояння розглядав деякі епізоди римсько-вірменських відносин І.Д. Головка, єдиний український дослідник, що торкався цієї проблеми¹⁴.

Незважаючи на те, що питання римсько-вірменських відносин I ст. до н.е. - початку I ст. н.е. привертало і продовжує привертати увагу істориків, сучасні дослідники досі не змогли виробити загального погляду на рушійні сили римсько-вірменських контактів і на спонукальні мотиви вчинків римських полководців і вірменських царів. Далеко не всі питання історії стосунків між Римом і Великою Вірменією знайшли відображення в роботах учених. Відсутнє й узагальнююче дослідження з історії римсько-вірменських відносин I ст. до н.е. - початку I ст. н.е., в якому був би проаналізований розвиток взаємин між Римом і Вірменією. Тому в дисертації проводиться комплексний аналіз римсько-вірменських відносин I ст. до н.е. - початку I ст. н.е., що,

¹⁰ Манасерян Р. Л. Борьба Тиграна против экспансии Рима в Каппадокии в 93-91 гг. до н. э.// ВДИ. - 1985. - № 3; його ж. Международные отношения на Переднем Востоке в 80-70-х гг. до н. э. (Тигран II и войска с берегов Аракса)// ВДИ. - 1992. - №. 4; його ж. Процесс образования державы Тиграна II// ВДИ. - 1982. - № 2; його ж. Тигран Второй и римско-понтийская война 73-71 гг. до н. э.// Вест. общ. наук АН АрмССР. - 1977. - №. 5.

¹¹ Тер-Израелян С.Г. К вопросу о причинах возвращения армянской конницы во время парфянского похода М. Антония// Науч. труды Армян. гос. пед. ин-та. Серия общ. наук. - 1967. - Вып. 2; його ж. Место армянской конницы в военном плане римского командования в связи с началом парфянского похода М. Антония// Сб. науч. трудов Армян. гос. пед. ин-та. Серия история. - 1966. - № 1.

¹² Хачикян А.Э. Восточная политика Рима в период становления принципата (Август - Клавдий) и Армения: Дисс... канд. ист. наук. - Ереван, 1988.

¹³ Бокщанин А.Г. Парфия и Рим. Ч. 1-2.- М., 1960-1966; Смыков Е.В. Парфянский поход Марка Антония (36-й год до н.э.) // Вопросы отеч. всеобщ. истории. - Саратов, 1987; його ж. Рим и Парфия: первые контакты (к вопросу о договорах Суллы и Лукулла) // Межгосударственные отношения и дипломатия в античности. - Казань, 2000.

¹⁴ Головка І.Д. Борьба між Римом і Парфією в період від першого до другого триумвірату// Матеріали з археології Північного Причорномор'я. - 1960. - Вип. 3; його ж. Рим и Парфия во время второго триумвирата// Зап. Одес. археол. общ-ва. - 1960. - Т. 1; його ж. Римско-парфянські відносини в першій половині I століття до н. е.//Праці ОДУ. Серія істор. наук. - 1959. - Т. 149. - Вип. 7; його ж. Парфия и Рим во время принципата Августа // Материалы по археологии Северного Причерноморья. - 1962. - Вып. 4.

на наш погляд, дозволить більш повно і переконливо відновити процес розвитку відносин між Римом і Великою Вірменією, визначити його вплив на історію двох держав у цей час.

У другому розділі дисертації **"Римсько-вірменські взаємини в першій половині I ст. до н.е."** розглядаються передумови відносин між Римом і Вірменією та римсько-вірменські стосунки під час правління Тіграна II.

Перші контакти між Римською республікою і вірменськими землями відбулися ще на початку II ст. до н.е., коли римляни, після перемоги над Антіохом III, встановили дипломатичні стосунки з вірменськими сатрапами Артаксієм (Арташесом) і Заріадром (Зарехом). Між римлянами і вірменськими правителями був укладений договір про дружбу (*amicitia*), що на початку II ст. до н.е. передбачав тільки дружній нейтралітет і не вимагав спільних воєнних дій. Однак відсутність у римлян зацікавленості в подіях на сході Малої Азії не дозволила дружнім стосункам набути реального змісту.

Інтереси Риму і Великої Вірменії зіштовхнулися в Каппадокії у другій половині 90-х рр. I ст. до н.е. Докладний аналіз каппадокійської кризи показав, що Тігран II не збирався протистояти римській експансії в Азії, як це зображувалося в працях деяких учених. Вторгнення вірменських військ у Каппадокію в 93-91 рр. I ст. до н. е. було викликано умовами вірмено-понтійського союзу і прагненням вірменського царя зміцнити свою державу для протистояння експансії Парфії. Надавши допомогу Мітрідату VI у 93-92 рр. I ст. до н. е., вірменський цар або зовсім уник участі в зіткненні з римлянами в 91 р. до н. е., або ретельно приховав власне вірменську участь у цьому поході. Незважаючи на твердження про антиримський характер угод 94 і 91 рр. I ст. до н. е. між Великою Вірменією і Понтійським царством, вірмено-понтійський договір був укладений тільки в 94/93 р. I ст. до н. е. і не передбачав боротьби з Римом. У джерелах не знайшло підтвердження припущення про самостійність дій Тіграна II у Каппадокії в 90-х рр. I ст. до н. е., навіть всупереч політиці Мітрідата VI.

Подальший розвиток подій показав, що Тігран II бачив ворога Великої Вірменії не в Римській республіці, а в Парфії, у боротьбу з якою він вступив пізніше. Саме позицією вірменського царя зумовлене відмовлення Тіграна II від участі в першій війні Понтійського царства з Римом на боці Мітрідата VI і загальне охолодження вірмено-понтійських відносин. Римляни також не розглядали дії Тіграна II як ворожі аж до кінця 70-х рр. I ст. до н.е. Навіть вторгнення вірменських військ у Сірійське царство не викликало рішучого протесту Риму. Єдиний епізод загострення римсько-вірменських протиріч після 90-х рр. I ст. до н.е. - вторгнення вірменських військ до Каппадокії близько 77 р. до н.е. - не можна вважати остаточно доведеним. Повідомлення Аппіана про цей напад може бути віднесене як до 70-х рр. I ст. до н.е., так і до подій 90-х рр. I ст. до н.е. у Каппадокії. Отже, Тігран II у 90-70-і рр. зміг уникнути відкритого розриву з

римлянами, і хоча відносини між державами були далекі від дружніх, цар міг сподіватися на налагодження контактів надалі.

Вдало провівши парфянську війну і захопивши Сірійське царство, Тігран II відмовився від надання допомоги Мітрідату VI під час третьої римсько-понтійської війни. Вірменський цар фактично створив умови для переговорів з римлянами, коли відмовився зустрітися з Мітрідатом VI, який намагався знайти притулок у Вірменії. Однак авантюрна місія Аппія Клавдія, за спиною якого стояв Луцій Лукулл, загострила римсько-вірменські відносини. Аналіз джерел показує, що найбільш розповсюджені в літературі пояснення дій вірменського царя в 70-69 рр. I ст. до н.е. не відповідають дійсності. Тігран II не збирався воювати з Римом і намагався не дати найменшого приводу римлянам до оголошення війни.

Невдалий хід війни з Луцієм Лукуллом змусив вірменського царя звернутися за допомогою не тільки до Мітрідата VI, але й до парфян, тому що переговори з римським полководцем були неможливі. Однак заміна Лукулла Гнеєм Помпеєм знову зробила ймовірним поліпшення римсько-вірменських відносин. Тігран II відмовився від боротьби з військами Помпея, продовжуючи чинити опір римським союзникам - парфянам. Безумовне підпорядкування римлянам у 66 р. до н.е. свідчить про прагнення Тіграна II використати римську підтримку для продовження протистояння з Парфією.

Повне і беззастережне підкорення Тіграна II Риму змінило ставлення Гнея Помпея до Вірменії. Після переговорів з вірменським царем біля Арташату і походу до Іберії та Албанії римський полководець відмовився від наміру максимально послабити царство Тіграна II. Вірменський цар не тільки зберіг свій престол, але і домогся статусу "друга і союзника римського народу". Син Тіграна II, що інтригував проти батька, був спровокований Помпеєм на недружні дії і заарештований. Територія Великої Вірменії, спочатку значно зменшена, згодом була збільшена за рахунок Софени, Кордуєни, Північної Месопотамії. Римляни зберегли за вірменським царем титул "цар царів", відмовивши в праві на цей титул парфянам, що призвело до розриву римсько-парфянського союзу. Аналіз джерел показав, що подібні дії Гнея Помпея були викликані саме прагненням підсилити Велику Вірменію, що ставала ведучим римським союзником на Сході. У 90-і рр. I ст. до н.е. міжнародна ситуація в Передній Азії зумовила вторгнення Тіграна II у сферу впливу римлян. Однак вірменський цар намагався уникнути відкритого конфлікту з Римом, у діях якого бачив значно меншу небезпеку, ніж у політиці Парфії. Навіть військове зіткнення з римлянами не призвело до припинення спроб Тіграна II поліпшити римсько-вірменські відносини як основу для боротьби з парфянами. Вірменський цар знайшов можливість визнати поразку і підкорився саме римлянам, а не парфянському царю. Римляни, в особі Гнея Помпея, переконалися, що союз з Тіграном II був більш вигідним, ніж ліквідація вірменського царства. Завдяки твердій позиції Тіграна II і зваженому підходу Помпея, римсько-вірменські відносини, що

переживали глибоку кризу, у 66 р. до н.е. почали налагоджуватися. У 66-64 рр. до н. е. були створені умови для перетворення Вірменії в ключового римського союзника на Сході.

Третій розділ "Римсько-вірменські відносини в 50-30-і рр. I ст. до н.е." присвячений контактам між Римом і Великою Вірменією в середині I ст. до н. е. У цей час поглиблення кризи Римської республіки значно впливало на традиційну політику римлян у ставленні до союзних держав. Підтримка стабільності союзних царств вже не була основою діяльності римських політиків, що підтверджується звільненням Тіграна Молодшого Публієм Клодієм і відсутністю реакції римлян на війну Тіграна II з парфянським царем Мітрідатом III, у ході якої вірмени втратили володіння в Північній Месопотамії.

Незважаючи на ці зміни, новий вірменський цар Артавазд II зберіг вірність римлянам і взяв активну участь у підготовці походу Марка Ліцинія Красса проти Парфії. Після того як Красс відкинув запропонований вірменським царем маршрут руху римської армії, Артавазд II, за згодою римського полководця, повернувся у Вірменію, де зіштовхнувся з наступом парфянської піхоти. Перехід Артавазда II на бік парфян був, всупереч думці більшості дослідників, змушеним кроком. Вірменський цар був вимушений підкоритися парфянському царю Ороду тільки після звістки про поразку армії Красса в битві при Каррах.

Подальші дії вірменського царя підтвердили його проримську позицію. Артавазд II не взяв участі у війнах з Римом на боці свого нового союзника Парфії наприкінці 50-х рр. I ст. до н.е. Крім того, цар намагався знайти можливість відновити дружні стосунки з римлянами. Першу спробу Артавазд II зробив під час боротьби Юлія Цезаря з Гнеєм Помпеем, коли направив останньому допомогу, про що свідчить повідомлення Аппіана. Друга спроба була зроблена під час підготовки парфянського походу Юлієм Цезарем. Ці факти залишилися поза увагою сучасних дослідників, тому можна спростувати твердження про антиримську позицію вірменського монарха в другій половині 50-40-х рр. I ст. до н.е. Ще одним свідченням прагнення Артавазда II відновити союз із Римом можна вважати безумовну підтримку вірменським царем парфянського походу Марка Антонія. Повідомлення джерел не залишають сумніву в мирному характері підпорядкування Артавазда II римлянам.

Найбільш дискусійним питанням римсько-вірменських відносин під час парфянського походу Марка Антонія можна вважати маршрут руху римських і вірменських військ у 36 р. I ст. до н.е. Відомості джерел однозначно свідчать про спільний похід римських і вірменських військ до Мідії-Атропатени через Арташат. Отже, відсутність армії Артавазда II у складі основних сил Марка Антонія не може бути пояснена роздільним маршрутом вірменів і римлян. Артавазд II змушений був залишитися в ар'єргарді через прагнення Марка Антонія скористатися допомогою Мідії-Атропатени, вороже налаштованої до Вірменії.

Безумовним перебільшенням можна визнати твердження про зрадництво Артавазда II на останньому етапі походу. Не відповідає дійсності і припущення, що, відступаючи у Вірменію, вірменський цар рятував тільки свою армію. Артавазд II повернувся у Вірменію для захисту шляху відступу римської армії, і його дії не викликали в цей час негативної реакції самого Марка Антонія. Звинувачення Артавазда II у зраді виникло пізніше, у 35 р. I ст. до н.е., коли Марк Антоній намагався виправдати свою поразку.

Кардинальні зміни римської політики у ставленні до Вірменії відбулися в 35 р. I ст. до н.е. після укладення римсько-атропатенського союзу. Заради залучення нового союзника і виправдання власних невдач, Марк Антоній не тільки заарештував Артавазда II, але й ліквідував Вірменське царство, чим порушив усі зовнішньополітичні принципи Римської республіки. Вірменія була змушена почати боротьбу з римлянами, для чого звернулася за допомогою до давнього супротивника - Парфії.

Погіршення римсько-вірменських стосунків протягом 50-30-х рр. I ст. до н.е. негативно відбилося на становищі Вірменії. Артавазд II, що мав об'єктивні причини бажати зміцнення римсько-вірменського союзу, намагався зберегти союзні взаємини з Римом навіть у період охолодження відносин. Парфянська загроза, що стала ще більш реальною під час правління Артавазда II, могла бути відведена тільки з римською допомогою. Тому Артавазд II мав вагомі причини підтримувати парфянські походи римлян. Політика Артавазда II, таким чином, була спрямована на збереження дружніх відносин з Римом, союз із яким був єдиною гарантією протистояння парфянської агресії. Але римські полководці, що зневажливо ставилися до своїх союзників, зруйнували дружні стосунки між Римом і Вірменією. Римляни втратили зацікавленість у Вірменії як у політичному і військовому союзникові. Прагнення Артавазда II використати римську допомогу в боротьбі з Парфією призвело через політику римлян до посилення парфянського впливу в регіоні і до втрати Римом надійного союзника на Сході.

Четвертий розділ дисертації "**Римсько-вірменські відносини при Августі**" присвячено взаєминам між Римом і Великою Вірменією під час принципату Августа.

Стабілізація ситуації в Римі, викликана перемогою Октавіана Августа в громадянській війні, вплинула на зовнішню політику римлян на Сході, у тому числі стосовно Великої Вірменії. Римляни не зважилися на скинення Арташеса II, який відкрито використовував парфянську допомогу. Відмова Августа від боротьби з Арташесом II, що зайняв демонстративно антиримську позицію, була викликана не побоюванням війни з Парфією, як прийнято було вважати, і, тим більше, не миролюбністю принцепса. Єдиною причиною, що дозволила Арташесу II уникнути нападу римлян, було намагання Августа не вплутатися в збройний конфлікт безпосередньо з Вірменією, що зберігала значний військовий потенціал. Навіть відновлення римського впливу у Вірменії відбулося за ініціативою вірменської знаті, а не внаслідок дій Августа. Свідчення

античних авторів не містять вказівок на підготовку римлянами вбивства Арташеса II у 20 р. I ст. до н.е. Август не очікував скинення вірменського царя і тільки скористався закликом вірменської знаті про допомогу. Не може бути визнано достовірним і припущення про підготовку змови Архелаєм Каппадокійським. Показово мирний вступ на престол Тіграна III підтверджує самостійний вибір вірменами союзу з римлянами.

Переконавшись у міцності римського впливу у Вірменії, Август відмовився від жорсткого контролю над царством, повернувшись до традиційної римської політики стосовно союзних держав. Однак стабілізація римсько-вірменських відносин була зірвана безпосередньо після смерті Тіграна III. Причина розриву римсько-вірменського союзу полягала в розбіжностях зовнішньополітичної практики вірменів та римлян наприкінці I ст. до н.е. Керуючись принципами взаємин римлян із союзниками, що існували в середині I ст. до н.е., Тігран IV зайняв вірменський престол самостійно, без попереднього визнання римлянами. Але римська міжнародна практика вже змінилася, і визнання царя стало одним із найважливіших атрибутів взаємин Риму із союзниками. Тому Август не погодився визнати царем Тіграна IV і направив на вірменський престол свого ставленника - Артавазда III. Саме непогодженість дій Августа і Тіграна IV, а не протидія парф'ян стала причиною розриву римсько-вірменських відносин. Парфія в цей час не могла втрутитися в цей конфлікт, тому що парфянський цар Фраат IV займав дружню римлянам позицію. Тігран IV зміг скористатися парфянською допомогою лише на заключному етапі конфлікту, коли в Парфії відбулася зміна правителя. У той же час, аналіз подій свідчить про те, що вірменський цар вів боротьбу з Артаваздом III, що загрожував його владі, але прагнув уникнути відкритого зіткнення з Римом. Тігран IV реалізував першу ж можливість відновлення стосунків із римлянами, всупереч позиції Парфії. Показово, що Август погодився на визнання Тіграна IV царем без попередніх умов.

Новий римсько-вірменський союз виявився нетривалим через швидку смерть Тіграна IV і скинення з престолу цариці Ерато. Август не бажав втрачати контроль над Вірменією і довірив керування країною атропатенському царю Аріобарзану, призначення якого призвело до повстання вірменів. Цей епізод римсько-вірменських відносин, що не був належно висвітлений у сучасних дослідженнях, є одним із ключових в історії контактів між Вірменією і Римом. Август, мабуть, вже не довіряв Вірменії, якщо пішов на передачу влади в державі царю, до якого вороже ставилося місцеве населення. Але Август уже не зважав на військовий потенціал Вірменії і не мав потреби в ньому, тому був готовий до військового підкорення країни. Підтвердженням цього служить похід Гая Цезаря, під час якого Вірменія піддалася значним руйнуванням.

Постійні спроби вірменів скинути атропатенську династію переконали Августа в необхідності направити у Вірменію монарха з роду Арташесидів. Вибір Тіграна V був зумовлений, на наш погляд, тим, що цей правитель міг розраховувати на підтримку частини міського населення

країни і сусідньої Каппадокії. Зменшення ролі Вірменії в зовнішньополітичних планах римлян на Сході й очевидна військова неспроможність країни послабили увагу Августа до подій у царстві після скинення Тіграна V.

Однак Август недооцінив впливу власного постійного втручання у внутрішньополітичну ситуацію у Вірменії. Кількаразова і насильницька зміна царів призвела до загального послаблення царської влади у Вірменській державі і посилення можливостей місцевої знаті. Процеси децентралізації, із якими боровся ще Тігран II, зайшли занадто далеко і руйнували потенціал Вірменії як римського союзника. Традиційно антипарфянська політика вірменських царів могла не знайти підтримки у вірменській знаті. Не можна стверджувати, як вважала більшість дослідників, що у державі підсилювався вплив саме прихильників парф'ян, але роль знаті дійсно зростала, негативно впливаючи на розвиток царства.

Головною причиною невдачі Августа у Вірменії була зміна ставлення до союзників у Римі наприкінці I ст. до н.е. Проголошене Августом повернення до республіканських зовнішньополітичних принципів у ставленні до Вірменського царства не діяло. Август вже після перших невдач у Вірменії відмовився від дотримання інтересів свого союзника. Вірменія, чий військовий і економічний потенціал повинен був активно використовуватися для захисту інтересів Риму, зазнала римської інтервенції. Політика Августа з часу походу Гая Цезаря була спрямована не на збереження оборонного потенціалу Вірменії, а на утримання римського контролю над царством, навіть шляхом ослаблення країни.

У **висновках** підводяться підсумки дослідження.

На зміни характеру римсько-вірменських відносин вплинуло кілька факторів, як внутрішнього, так і зовнішньополітичного характеру. Політика більшості вірменських царів, у першу чергу Тіграна II і Артавазда II, була досить послідовна. Правителі Великої Вірменії прагнули уникнути зіткнення з римлянами, в яких бачили союзників у боротьбі з Парфією. Усі вірменські царі, крім Арташеса II, були готові до визнання римської гегемонії, що передбачала союз із Римом, відмовляючись від підпорядкування парф'янам.

У той же час менш послідовною була політика римлян стосовно Вірменії. Гней Помпей у 66-64 рр. I ст. до н.е., керуючись традиціями римської політики, перетворив царство Тіграна II на надійного римського союзника, що був повинен забезпечувати підтримку римлянам у період протистояння з парф'янами. Вірменія була включена в систему союзних царств на східних кордонах Римської держави. Обопільні вчинки римського полководця і вірменського царя дозволили ліквідувати основні протиріччя між ними. Можна стверджувати, що були створені умови для взаємовигідного співробітництва двох держав.

Однак посилення впливу римських полководців перервало закономірний розвиток римсько-вірменських відносин. Марк Красс і Марк Антоній спровокували своїми діями нове римсько-

вірменське протистояння. Крім того, під час громадянських війн у Римі сформувалися нові принципи взаємин із союзними царствами, які поступово втрачають своє значення в зовнішній політиці римлян. Октавіан Август, який проголосив повернення до традиційної римської політики, у дійсності не збирався відновлювати колишнє ставлення до союзників і після невдачі своєї політики у Вірменії вдався до збройної інтервенції, чим ще більше послабив проримські сили в державі. Невдачі вірменських царів - союзників римлян у другій половині I ст. до н.е. - послабили царську владу в країні і посилили сепаратистські настрої серед вірменської знаті. Вірменія поступово втрачала статус однієї з ведучих держав регіону.

Таким чином, римсько-вірменські відносини, що перетворилися в союзні зусиллями Тіграна II і Гнея Помпея, згодом були послаблені політикою римлян і призвели до занепаду Великої Вірменії наприкінці I ст. до н.е. - на початку I ст. н.е. Рим позбавився надійного союзника на Сході і не зміг продовжити подальшу експансію. Вірменське царство стало ареною боротьби між Римом і Парфією, що негативно вплинуло на подальший розвиток держави.

Основні положення дисертації опубліковані в таких роботах:

1. Особенности азиатской политики Рима в конце III – первой трети II веков до н. э.// Материалы Международной конференции молодых историков. - Харьков, 1994. - С. 7-12.
2. Эволюция положения союзных Риму азиатских монархий во второй половине II века до н. э. - I век до н. э. // Материалы Международной конференции молодых историков. - Харьков, 1994. - С. 118-123.
3. Roman hostages// International Students of History Association Journal. - 1994. - № 2. - P. 226-228.
4. Римская политика в Армении при Августе// Вісник Харк. ун-ту. - 1999. - № 441: Історія. - Вип. 31. - С. 55-66.
5. Армения в восточной политике Марка Антония// Вісник Харк. ун-ту. - 2000. - № 485: Історія. - Вип. 32. - С. 21-32.
6. Армяно-римские отношения в 90-е гг. I в. до н. э. // Проблемы истории и археологии Украины: Тез. докл. - Харьков, 2001. - С. 67.
7. Рим и Великая Армения в конце 50-40-х гг. I в. до н. э.// Вісник Харк. ун-ту. - 2003. - № 594: Історія. - Вип. 35. - С. 13-22.

АНОТАЦІЯ

Литовченко С.Д. Римсько-вірменські відносини в I ст. до н.е. - на початку I ст. н.е. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – всесвітня історія – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Харків, 2003.

Дисертація присвячена історії римсько-вірменських відносин у I ст. до н.е. - початку I ст. н.е. У роботі показано, що більшість вірменських царів прагнула налагодити дружні стосунки з римлянами. За допомогою союзу з Римом царі Великої Вірменії намагалися протистояти зростаючій експансії Парфії. Менш послідовною була політика Рима стосовно вірменського царства. Гней Помпей перетворив царство Тіграна II з ворожої на дружню державу, однак Марк Ліциній Красс та Марк Антоній порушили союзні відносини з Артаваздом II. Август спробував повернутися до традиційно дружньої політики стосовно Вірменії, але потім був змушений відкрито втрутитись у внутрішні справи союзної держави.

Підсумком римсько-вірменських відносин I ст. до н.е. – початку I ст. н.е. стало послаблення Великої Вірменії і перетворення вірменського царства на другорядну державу. Політика Рима в другій половині I ст. до н.е. сприяла посиленню сепаратистських настроїв серед вірменської знаті. Занепад Великої Вірменії негативно відбився і на політиці римлян у регіоні, тому що вони втратили надійного союзника і були змушені постійно піклуватися про забезпечення свого впливу у Вірменії.

Ключові слова: Рим, Велика Вірменія, зовнішня політика, союзні відносини, Помпей, Марк Антоній, Октавіан Август, Тігран, Артавазд.

АННОТАЦИЯ

Литовченко С.Д. Римско-армянские отношения в I в. до н. э. - начале I в. н. э. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02. – всеобщая история – Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, Харьков, 2003.

Диссертация посвящена истории римско-армянских отношений в I в. до н. э. - начале I в. н. э. В работе выделены основные этапы римско-армянских контактов, раскрыты цели и методы проведения римской политики в Великой Армении, установлены направления внешней политики армянских царей.

Первые контакты между Римом и армянскими государствами были установлены в начале II в. до н. э., однако незаинтересованность римлян и армян в продолжении дружественных отношений привела к разрыву связей во второй половине II в. до н. э. Возобновились римско-

армянские отношения в 90-е гг. I в. до н. э., когда интересы Рима и Великой Армении столкнулись в Каппадокии. В диссертации доказано, что армянский царь Тигран II стремился избежать открытого противостояния с римлянами. Несмотря на вспыхнувшую в 69 г. до н. э. римско-армянскую войну, Тигран II нашел возможность сохранить свое царство и заключил с Римом союзный договор. Римский полководец Гней Помпей признал важность нового союзника и выступил в защиту Армении в ее противостоянии с Парфией. Таким образом, были созданы условия для взаимовыгодного сотрудничества между Римом и Великой Арменией.

Углубление кризиса Римской республики изменило отношение римлян к союзным царствам. Марк Лициний Красс отказался от использования помощи Артавазда II, что привело к поражению римлян и к оккупации территории Армении парфянской армией. В работе доказано, что Артавазд II не принимал участия в парфянских походах против римлян и восстановил дружественные отношения с Римом в начале 40-х гг. I в. до н. э. Армянский царь поддержал римлян во время похода Марка Антония против Парфии в 36 г. до н. э. Однако попытка Марка Антония привлечь к союзу Мидию-Атропатену вынудила армянские войска двигаться в арьергарде римлян. Наступление парфян отрезало армию Артавазда II от основных сил римлян, и армянский царь вернулся в Армению для защиты пути отступления войск Марка Антония. Римский полководец, первоначально признавший правильность действий царя Великой Армении, после заключения союза с Мидией-Атропатеной обвинил Артавазда II в измене, захватил царя и ликвидировал независимость Великой Армении. Этот недружественный шаг вызвал первое антиримское восстание в Армении и привел к усилению влияния Парфии в царстве.

Прекращение гражданских войн в Риме способствовало налаживанию союзных отношений между римлянами и армянами. Август отказался от вооруженной интервенции в Армению, в которой правил парфянский ставленник Арташес II. Но в 20 г. до н. э. он направил на армянский престол Тиграна III по просьбе армянской знати. В дальнейшем римляне практически не вмешивались в действия армянского царя, который сохранял верность союзу с Римом. После смерти Тиграна III на престол взошел Тигран IV, который не обратился в Рим с просьбой о признании его царем. Как удалось показать в диссертации, именно самовольное вступление на престол нового армянского царя вызвало возмущение римлян и спровоцировало новую борьбу за армянский престол. В то же время, когда Тигран IV продемонстрировал намерение следовать союзу с римлянами, Август признал его царем и восстановил римско-армянские союзные отношения. Отношения между Римом и Великой Арменией изменились после свержения соправительницы Тиграна IV - Эрато. Август отказался от соблюдения интересов союзника, Армения была оккупирована римскими войсками, а власть передана представителю атропатенской династии, враждебной Армении. Политика Августа после похода Гая Цезаря была направлена не

на сохранение оборонного потенциала Армении, а на поддержание римского контроля в царстве, путем ослабления Великой Армении.

В диссертации показано, что большинство армянских царей стремилось наладить дружественные отношения с римлянами. С помощью союза с Римом цари Великой Армении пытались противостоять растущей экспансии Парфии, которая неоднократно пыталась усилить влияние в Армении. Даже во время охлаждения отношений с римлянами армянские цари редко обращались к помощи парфян. Менее последовательной была политика Рима в отношении армянского царства. Гней Помпей, руководствуясь традиционными принципами римской внешней политики, превратил царство Тиграна из враждебного в дружественное государство. Однако Марк Лициний Красс и Марк Антоний нарушили союзные отношения с Артаваздом II. Август попытался вернуться к традиционно дружественной политике в отношении Армении, но впоследствии открыто вмешался во внутренние дела союзного государства, ослабив римское влияние в Армении.

Итогом римско-армянских отношений I в. до н. э. – начала I в. н. э. явилось ослабление Великой Армении и превращение армянского царства во второстепенное государство, которое не могло влиять на международную ситуацию в регионе. Политика Рима во второй половине I в. до н. э. способствовала уменьшению значения царской власти в Армении и усилению сепаратистских настроений среди армянской знати. Упадок Великой Армении негативно отразился и на политике римлян, которые утратили сильного союзника на Востоке и вынуждены были постоянно вмешиваться во внутренние дела армянского государства.

Ключевые слова: Рим, Великая Армения, внешняя политика, союзные отношения, Помпей, Марк Антоний, Октавиан Август, Тигран, Артавазд.

SUMMARY

Litovchenko S.D. Rome-Armenian relations in the Ist Century BC - the beginning of the Ist Century AD. - Manuscript.

Dissertation for a candidate degree of historical sciences by specialty 07.00.02. - World History - the Kharkiv National University of V.N. Karazin, Kharkiv, 2003.

The dissertation is devoted to the history of the Rome-Armenian relations in the Ist Century BC - the beginning of the Ist Century AD. In the work it is shown, that the majority of the Armenian kings was eager to adjust friendly terms with Romans. With the help of the union with Rome the kings of Great Armenia tried to resist the growing expansion of Parthia. Less consecutive was the policy of Rome concerning the Armenian kingdom. Pompey has transformed the kingdom of Tigranes II from the hostile into the friendly state, however Marcus Crassus and Marcus Antony have broken allied relations with Artavasdes II. Augustus has tried to return to traditionally friendly policy in towards Armenia, but

afterwards has openly interfered with the internal affairs of the allied state. The result of Rome-Armenian relations in the Ist Century BC - the beginning of the Ist Century AD became losing of power of Great Armenia and transformation of the Armenian kingdom into the minor state. A policy of Rome in the second half of the Ist Century BC promoted strengthening of separatist moods among the Armenian nobility. The decline of Great Armenia negatively reflected on the policy of Romans in region as they have lost the trustworthy ally and were compelled to take constant care of maintenance of the influence in Armenia.

Key words: Rome, Great Armenia, foreign policy, allied relations, Pompey, Marcus Antony, Octavian Augustus, Tigranes, Artavasdes.

Литовченко Сергій Дмитрович

Римсько-вірменські відносини в I ст. до н. е. - на початку I ст. н. е.

Спеціальність – 07. 00. 02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук

Відповідальний за випуск

В.І. Кадєєв

Підписано до друку 15.11.2003. Ризографія.

Формат 60 x 84 1/16

Папір для копіювальних апаратів. Умов. друк. арк. 0, 9. Умов. вид. арк. 1, 28.

Зам. № 270 Тираж 100 прим.

Друк - видавець та виготівник НМЦ "СД"

Свідцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи серії ДК №. 457 від
22.05.2001 р.

61050, м. Харків, вул. Руставелі, 4/20,

тел.: 19-17-26